

ISSN
2181-1784
www.oriens.uz

ORIENTAL RENAISSANCE:
INNOVATIVE, EDUCATIONAL, NATURAL AND SOCIAL SCIENCES

ex Oriente lux

UCHINCHI RENESSANS:

*Ilm-fan va ta'lim
taraqqiyoti istiqbollari*

KONFERENSIYA SHO'BALARI

- ▣ *Aniq fanlar*
- ▣ *Tabiiy fanlar*
- ▣ *Texnika fanlari*
- ▣ *Pedagogika fanlari*
- ▣ *Ijtimoiy-gumanitar fanlari*
- ▣ *Falsafa fanlari*
- ▣ *Filologiya fanlari*
- ▣ *Iqtisod fanlari*

**No1
2021**

**“UCHINCHI RENESSANS: ILM-FAN VA TA’LIM
TARAQQIYOTI ISTIQBOLLARI”
mavzusidagi №1-sonli ko’p tarmoqli, ilmiy onlayn
konferensiya.**

“Uchinchi renessans: ilm-fan va ta’lim taraqqiyoti istiqbollari”. Ilmiy maqolalar to’plami. Uzbekistan: www.oriens.uz. 2021. - 597 b.

ISSN 2181-1784

Ushbu ilmiy maqolalar to’plami Internet jahon axborot tarmog‘idagi veb-sayt tarzidagi ommaviy axborot vositasi hisoblangan **“Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences”** ilmiy jurnalining Tahririyatiga tegishli bo‘lib, bunda jahon ilm-fani va ta’lim sohalarining yutuqlari, muammolari va rivojlanish istiqbollari, xususan, O‘zbekistonda “Uchinchi renessans” davri innovatsion ilm-fan va ta’limning rivojlanish modellari, ilm-fan va ta’limning rivojlanish tarixi va o‘ziga xos rivojlanish bosqichlarini “Uchinchi renessans: ilm-fan va ta’lim taraqqiyoti istiqbollari” mavzusida 1-sonli ko‘p tarmoqli, ilmiy onlayn konferensiyasi materiallari asosida tuzilgan.

Mas’ul muharrir:
falsafa fanlari nomzodi, dotsent M. Qodirov

Taqrizchilar:
Risboev Abdurashit Sarboevich
Uzakov Gulom Norboevich
Abdullayev Ulug‘bek Artikovich
Xolmo‘minov Ja’far Muhammadievich
Ro‘zmatova Gulnoza Mirahrarovna
Nurmatov Sirojiddin Sultanmurotovich
Xojaev Azizxon Saidaloxonovich

2021

<i>қўйиладиган давлат талаблари.....</i>	
Бурхонов Б. // <i>Умум таълим мактабда жисмоний тарбия дарсларида улоқтириши турлари техникасига ўргатиши самарадорлиги.....</i>	326
Olimov Farusxon Muzaffar o'g'li. // <i>Yangicha pedagogika.....</i>	331
Mamatkulov Akmal Ahmadaliyevich., Iskandarov Islom Shukurovich. // <i>"Alpomish" va "barchinoy" maxsus testlarini topshirishda yoshlarning motivativ munosabatlarini oshirish.....</i>	336

SOCIAL AND HUMAN SCIENCES / IJTIMOIIY GUMANITAR FANLAR

Зиётова Адолат Эргашевна. // <i>Ҳожа Ҳофиз меросий ҳазратларининг ислом дини тараққиётидаги ўрни.....</i>	342
Тоғаев Шавкат Хуррамович. // <i>Миллий гоянинг асосий мазмунини ёритиши масаласи.....</i>	354
Бурханов Т.М. // <i>Диний баэрикенглик борасида Ўзбекистон сиёсати</i>	362
Ахматов А.Х. // <i>Бухоро адабий ҳаракатчилиги ҳақида айрим мулоҳазалар (XX аср бошлари).....</i>	367
Тилавов Ўктамжон Гуломович. // <i>Глобал барқарор тараққиётни таъминлашда экологик партиялар фаолиятининг устувор йўналишлари</i>	371
Mardonqulova Zamira Xasanovna. // <i>Globalashuv sharoitida yoshlar mafkuraviy immunitetini shakllantirishning huquqiy asoslari.....</i>	376
Igamberdieva Gulmira Botir qizi. // <i>Ota-ona qaramog'isiz qolgan bolalarning manfaatlarini ijtimoiy himoyalash.....</i>	380
Qudratov Sirojiddin Xolmatovich. // <i>Sayyid Jamoliddin Afg'oniy Afg'oniston jurnalistikasi me'mori.....</i>	383

PHILOSOPHY SCIENCES / FALSAFA FANLARI

М.Қодиров. // <i>Учинчи ренессанс ҳақида баъзи мулоҳазалар.....</i>	387
Рузматова Гулноз Мирахраровна. // <i>Сайид хусайн насрнинг компаратив фалсафаси.</i>	394
Худайбергенов Равшонбек. // <i>Тил ва коммуникацияларнинг герменевтик талқини.....</i>	403
Рахимджанова Дилнавоз Суннат қизи. // <i>Антик файласуфлар томонидан эркинлик феноменининг турлича талқин қилиниши</i>	409
Сулаймонов Жасур. / <i>Абдурахмон ибн Халдуннинг ижтимоий тараққиёт ҳақидаги мулоҳазалари</i>	417

БУХОРО АДАБИЙ ҲАРАКАТЧИЛИГИ ҲАҚИДА АЙРИМ МУЛОҲАЗАЛАР (XX АСР БОШЛАРИ)

Ахматов А.Ҳ – БухДУ Жаҳон тарихи кафедраси ўқитувчиси

Аннотатсия: Ушбу мақолада XX аср бошларида давом эттирилган Бухоро адабий ҳаракатчилигига оид айрим таҳлилий қарашлар берилган. Аср бошларидаги адабий муҳит ўрганилган.

Таянч сўзлар: Бухоро, адабий ҳаракатчилик, Рудакий, Садриддин Айний, Садр Зиё, Мирзо Сирож Ҳаким, Фитрат, шеърят

Аннотация: В статье представлены аналитические взгляды на литературное движение в Бухаре, которое продолжалось в начале XX века. Литературная среда начала XX века изучена.

Ключевые слова: Бухара, литературное движение, Рудаки, Садриддин Айни, Садр Зиё, Мирзо Сирож Ҳаким, Фитрат, поэзия

Annotation: This article presents some analytical views on the literary movement in Bukhara, which continued in the early twentieth century. The literary environment of the early twentieth century has been studied.

Key words: Bukhara, literary movement, Rudaki, Sadriddin Aini, Sadr Ziya, Mirzo Siroj Hakim, Fitrat, poetry.

Бухоро адабий ҳаракатчилиги XX асрда ҳам турли кўринишларда фаол ҳаракатда бўлди. XX асрга келиб маърифат тарқатиш борасидаги мавқеи тушқунликка учраган Бухорода[3], аввало мутаасиблик ҳукмрон бўлган муҳит ва таълим тизимини ислоҳ қилиш кераклигини англаб етган Муҳаммад Сиддик Ҳайрат, Мирзо Ҳайит Саҳбо, Аҳмад Дониш, Мирзо Абдулазим Сомий Бўстоний каби зиёлилар, шоир ва тарихчилар етишиб чикдилар. Садр Зиё - Шарифжон маҳдум (1867-1932), Мирзо Сирож Ҳаким, Мулла Икром ҳам уларнинг муносиб издошлари эди[4]. Садриддин Айний, Абдурауф Фитрат, Абдулвоҳид Бурҳонов, Файзулла Хўжаев[1] сингари ижодкорлар Бухоро адабий муҳитини юзага келтирдилар.

Ўтган даврда бўлганидек, XX асрда ҳам Бухоро адабий муҳитининг ўзига хос хусусияти тил билан боғлиқ ҳолатларда кўрсатилади Бухоро адабий муҳити ижодкорлари зуллисонан шоирлар бўлиб, ўзбек ва тожик тилларида бирдек

қалам тебратганлар. Бу ўзбек ва тожик халқлари ўртасидаги адабий–илмий алоқалар азалдан ҳамоҳанглигидан далолат беради. Дили бир, орзу ҳаваси, интилиши бир ўзбек тожик халқлари адабиёти ижодий ҳамкорлик ва ўзаро таъсир натижасида нашъунамо топмоқда, камолот сари интилмоқда[1].

Амирликда кузатилган сиёсий жараёнлар кескинлашуви адабий муҳитга таъсир ўтказиб, унинг ривожланишига туртки бўлиши табиий ҳол бўлганидек, адабий жараёнларнинг кескинлаша бориши сиёсий ҳаётга ҳам тасир ўтказди. Мамлакатдаги ижтимоий-сиёсий вазият бадиий адабиёт мавзусига, унинг ривожига таъсир ўтказди. Тазйиқларга қарамасдан адабий ҳаёт давом этди. Давр адабиёти моҳиятига кўра икки хил кўринишда намоён бўлади. Амалдорларни мадҳ этувчи, сарой ҳаётини улуғловчи халқ ҳаётидан йироқ бўлган ижод аҳли билан, халқчил йўналишда қалам тебратувчи, ҳурфикрлиги, жамиятдаги иллатларни фош қилувчи шеърлари билан сарой муҳитига ёқмайдиган ижод аҳли ҳам анчагина эди.

Бухоро амири ҳузурида марказлашган сарой адабий муҳитидан ташқари воҳанинг турли ҳудудларидан етишиб чиққан ижодкорлар бўлиб алоҳида йирик адабий муҳит шакллантира олмаганлар. Шунга қарамасдан, турли адабий гуруҳлар, адабий тўгараклар фаолият юритган[1]. “Эсдалиқлар”идан маълум бўладики, адабиётга яқин инсонларнинг хонадонларида тез - тез адабий кечалар уюштирилар эди. Бухоро адабий муҳитининг етакчи вакили Шарифжон маҳдум хонадони ҳамиша адабиётга ошно қалблар билан тўлади[2]. Айний эслаганидек ушбу хонадонда кўплаб ижод аҳли йиғилар адабий баҳс мунозаралар ташкил қилинарди. Ижтимоий муаммолар ҳақида фикрлашилган ушбу кечаларда жамиятдаги қусурларни бартараф қилишга қаратилган ислоҳотларнинг дастлабки замини яратилган. Ёш бухороликлар аксари ушбу тўгарак ҳавосидан баҳра олган зиёлилар эдилар. Шундай адабий кечалардан бирида адиб ҳаётида ижобий ўзгариш ясаган ушбу учрашувдан сўнг Айний Шарифжон маҳдум хизматига киради. Маҳдумнинг хонадонидан ижодкор шоирлар ва хушчақчақ

кишилар иштирокида уюштириладиган кўплаб адабий кечаларда қатнашади замона ижодкорларининг ижод намуналари билан бевосита танишиш имконига эга бўлади[2].

Садриддин Айний адабий муҳит ҳақида алоҳида асар ёзган бўлмасада, лекин унинг асарларидан бу ҳақида кўплаб маълумотлар олиш мумкин. Эсдаликларда ёзганидек у ўзининг дастлабки адабий материалларини Шарифжон маҳдум ҳовлисида тўплаган ва айнан шу ерда дастлабки адабий–бадий жараёнларда иштирок қилади. Адабий муҳит вакиллари бўлмиш шоир ва шеършуносларни тасвирлар экан уларнинг сурати тасвирини чизишдан бошлайди, муомалаю саводи, феъл-атвори ҳақида батафсил ёзишга ҳаракат қилади. Сўнгра анжумандаги баҳсли вазиятларни ўзича таҳлил қилади. Унинг ёзишича, анжумандаги суҳбатлар одатда эскирган таълим, порахўрлик, адолатсизлик, колоқликдан чиқиш йўллари ҳақида боради. Айний XIX асрнинг 90-йилларидан бошлаб Бухоро адабий муҳитига доир маълумотларни йиға бошлаган улардан аксариятини “Намунайи адабиёти тожик” тазкирасида фойдаланади.

Озодлик, тенглик, ҳурфикрлик, демократия учун курашлар Бухоро адабий муҳити билан ҳам бевосита боғлиқ эди. Адабиётнинг халқ ичига тоборо кенгроқ кириб бориши билан миллий уйғониш адабиёти ҳам юзага келди. Халқпарвар миллий зиёлилар етакчилик қилган ушбу адабиёт халқда миллий онгни уйғотишда демократик ҳаракатларни бошлашда муҳим аҳамитга эга бўлди. Халқ ҳаётини ҳаққоний акс эттирувчи золим ва риёкорликни аёвсиз қош қилувчи илм марифатни маданиятни тарғиб қилувчи асарлар билан миллатни уйғотишга интилдилар. Фитрат асарларида жамиятдаги камчиликлар таълим тизими мадраса ҳаёти танқид остига олинди.

Насрий асарларнинг сони ва тури кўпайди. “Мунозара” типигаги асарлар долзарб масалаларни олиб чиқди. Олдингиларидан фарқ қилувчи сафарнома типигаги асарлар йўл машаққати, табиат гўзаллигини эмас, халқ ҳаётини

хақиқий лавҳаларда тасвирлашга интилки ва юртимиз билан таққосланди[3]. Бу борада Мирзо Сирож Ҳакимининг “Тухфа аҳли Бухоро” насрий асари Аҳмад Дониш ва Возехнинг сафарномаларидан танқидий таҳлилга асосланганлиги билан тубдан фарқланди. Шунини алоҳида таъкидлаш керакки, XX асрга келиб назм билан бир қаторда насрий услубда ижод қилиш ҳам алоҳида мавқега эга бўлди. “Тухфа аҳли Бухоро”: XX аср бошларидаги ўзбек насрининг ажойиб намунаси бўлиб ананавий услубдан воз кечилган ҳолда оддий мулоқот тилида ёзилган. Ушбу асар жамиятда зиёлилар дунёқарашининг ўзгаришида муҳим аҳамиятга эга бўлди[5].

Хулоса қилиб айтганда Абдуллоҳ Рудакий бошлаб берган адабий аҳаракатчилик XX асрга келиб жадиличлик ҳаракати тусини олди. Садриддин Айний, Абдурауф Фитрат Жаид адабиётига тамал тошини қўйганлардан бўлса Абдулвоҳид Бурҳонов ҳам “Мунзим” таҳаллуси билан шеърлар ёзган. “Эсдаликлар” қадимдан илм-маърифат, адабиёт ва санъат ўчоғи мақомида доврўғли бўлган шариф Бухоронинг XIXаср охири - XXаср ибтидосидаги адабий, маданий маърифий муҳити ҳақида маълумотлар берувчи бетакрор, ниҳоятда бой нодир манбадир. Юқорида ёзадиганларимизда ҳам айнан шу асарга таянилди

Адабиётлар рўйхати

1. Айний С. Бухоро инқилоби тарихи учун материаллар //Асарлар. –Тошкент: Бадий адабиёт, 1963. 1 жилд. – Б. 39,49, 56
- 2.Ахматов. А.Ҳ Бухоро адабий муҳити ва Шарифжон Махдум//“Бухоронинг ислом цивилизациясидаги ўрни ва унга қўшган ҳиссаси” халқаро илмий-амалий анжуман материаллари тўплами, Бухоро, 2020 йил. –Б. 565
- 3.Фитрат. Танланган асарлар. (нашрга тайёрловчи, тўпловчи, сўзбоши ва изоҳлар муаллифи – Ҳ.Болтабоев). Т. 1. –Т.:Маънавият, 2000. – 255 б
4. Сафаров О. Бухоро адабий ҳаракатчилиги тарихидан лавҳалар. Бухоро . Дурдона нашриёти, 2015. –Б.158

“Uchinchi renessans: ilm-fan va ta’lim taraqqiyoti istiqbollari”. Ilmiy maqolalar to’plami. Uzbekistan: www.oriens.uz. 2021. - 596 b.

ISSN 2181-1784

Ushbu ilmiy maqolalar to’plami Internet jahon axborot tarmog’idagi veb-sayt tarzidagi ommaviy axborot vositasi hisoblangan **“Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences”** ilmiy jurnalining Tahririyatiga tegishli bo’lib, bunda jahon ilm-fani va ta’lim sohalarining yutuqlari, muammolari va rivojlanish istiqbollari, xususan, O‘zbekistonda “Uchinchi renessans” davri innovatsion ilm-fan va ta’limning rivojlanish modellari, ilm-fan va ta’limning rivojlanish tarixi va o‘ziga xos rivojlanish bosqichlarini “Uchinchi renessans: ilm-fan va ta’lim taraqqiyoti istiqbollari” mavzusida 1-sonli ko’p tarmoqli, ilmiy onlayn konferensiyasi materiallari asosida tuzilgan.

Mas’ul muharrir:
falsafa fanlari nomzodi, dotsent M. Qodirov

Taqrizchilar:
Risboev Abdurashit Sarboevich
Uzakov Gulom Norboevich
Abdullayev Ulug’bek Artikovich
Xolmo‘minov Ja’far Muhammadievich
Ro‘zmatova Gulnoza Mirahrarovna
Nurmatov Sirojiddin Sultanmurotovich
Xojaev Azizxon Saidaloxonovich

Ilmiy kotiblar:
J.B. Sulaymonov, SH.N. Pulatov, M.N. Mamatqulova

Musahih:
Sh.S. Jurayev